

frojd u francuskoj filozofiji

johanes riče

FILOZOFSKA RELEVANTNOST FROJDOVE PSIHOANALIZE

Onome ko je manje upućen u psihoanalitičku literaturu neki upadljivi Frojdovi iskazi treba da posreduju jednu privremenu sliku o tome koliko se mnogo psihoanaliza može ticati filozofa. Čista psihiološka diskusija Frojdovih teza zaista nije dospela do poslednje dimenzije, one koja je bila namena samog Frojda, a ni filozofski napor da se njegovo delo pretresne samo kao problem neke odredene filozofske discipline, kao tema filozofske psihologije odnosno antropologije, nije uspeo u tome. Naprotiv, nužna je rasprava sa psihoanalizom koja bi se javila na ravni centralnih filozofskih problema, a tu ubrajamo pitanje o subjektu, problem prirode i duha, iuskstva i refleksije, pitanje o svesti, o mišljenju i njegovom »drugom« itd.

Frojd je izrekao zapanjujući stvar kada je 1909. godine u Sjedinjenim Državama, zajedno sa K. G. Jungom, oduševljeno bio prihvaćen: »Ovi ljudi ni ne slute da im donosim kugu. Zaista neočekivana izjava iz usta jednog trezvenog istraživača! Kuga je epidemija, bolest koja podmuklo napada ljude; ona udara čas ovog čas onog, čas čitave mase; ona prisiljava napadnute da se bore s njom, a ipak je teško uhvatljiva...«

Sigurno je ovo bila reč trenutku koja ne pristaje celokupnom Frojdovom delu; ipak ima nečeg značajnog u njoj. Nešto teško pojmljivo kao što je i kuga pokazuje se već i na misaonom putu koji je Frojd prešao (od neuropsihologije do neurološke medicine, odatle do psihoanalitičke teorije i terapije, konačno do jedne vrste filozofije kulture). To se pokazuje i u njegovom delu, u njegovoj mnogoobličnosti i pojmovnoj mnogočinosti, ali pre svega u »subverzivno« — kulturno — kritičkoj tendenciji cele psihoanalitičke teorije. Sve ovo sprečavalo je da se do danas ukaže na čvrsto mesto psihoanalize u našem znanju; o tome svedoče naporu mnogih teoretičara koji se iznova preduzimaju i koji daju samo delimično zadovoljavajuće rezultate. Ž. B. Pontalis je upravo s tim u vezi mogao da tvrdi da se »u Frojdovom mišljenju mora uočiti nagon za smrću znanja«, koji »u savremenoj kulturi« funkcioniše »kao negativna u-topija (ne-mesto)«.

U »Predavanjima za uvod u psihoanalizu« nalazi se jedan drugi Frojdov iskaz, mnogo dostačnijii pamćenja, koji kritičkom duhu psihoanalize daje konkretniji sadržaj: »Dvostrukošću svojih stavova psihoanaliza vreda ceo i navlači na sebe njegovu nenaklonost: u jednom pogledu ona se ogrešuje o intelektualnu, u drugom o estetsko-moralnu predrasudu. Prvo od ovih tvrdjenja kazuje »da su duševne pojave po sebi i za sebe nesvesne«, »da postoji nesvesno mišljenje i nesvesna volja«, dok se do tada verovalo u identitet svesti i psihe. Drugo tvrdjenje podrazumeva da seksualni nagonski pokreti »igraju neobično veliku i do sada nedovoljno procenjenu ulgu u nastajanju nevnnih i duševnih bolesti. Štaviše da oni... sudeluju u najvišim kulturnim, umetničkim i socijalnim tvorevinama ljudskog duha, i to sa doprinosima koji nisu za potcenjivanje«. Otuda je psihoanaliza usmerena protiv tradicije filozofije i psihologije svesti, protiv uobičajene etike i kulture uopšte.

Na jednom drugom mestu Frojd označava psihoanalizu kao treću i najveću uvredu subjektivističkog samoočenjivanja novovekovnog čoveka; posle kopernikanskog i darvinističkog saznanja ona hoće da »obavesti Ja« da ono nije u središtu svetskog sistema i da nema prvenstvo stvaranja u odnosu na životinjski svet, nego da sem toga »čak nije ni gospodar u vlastitoj kući«.

Ovi stavovi i ceo njihov teorijski razvoj izazvali su, počev od prvih godina ovog veka, jedno nemerljivo kretanje. Parola »nesvesno« postala je u našoj kulturi isto tako delatna moć kakve su parole »život« ili »egzistencija«.

ŠIRENJE PSIHOANALIZE

Posle dugo vremena samotnog rada prvi značajan echo iz sveta nauke Frojd je primio iz Švajcarske: K. G. Jung, L. Binsvanger i drugi usli su s njim u živu raspravu počev od 1906. pa nadalje. Ipak se posle 1913./14. Jungova škola odvojila od Frojda, samo su mu Binsvanger i neki manje značajni ljudi ostali i dalje verni (L. Binsvanger se — upravo na osnovu filozofskih promišljanja — ceo život prijateljski, ali i ne zbujujući se, borio s Frojdovim teorijama).

Naročito je u SAD Frojd veoma rano stekao uticaj koji se odmah primetno proširio. Tome je suštinski doprinelo Frojdovo predavanje na Univerzitetu Klark (1909.), ali pre svega svesnosrvrovita »diplomatija« Ernesta Džonasa, koji je od 1908. negovao s Frojdovom veoma živi kontakt.

U Engleskoj je već 1919. godine osnovano »Britansko psihoanalitičko društvo«. I u ovom je rezultatu u prvom redu učestvovao E. Džons, koji se, i sam englez, u to vreme nastanio u Londonu i odatle više dečenja presudno sadejstvovao na gotovo svetski proširenu politiku psihoanalitičkog pokreta.

Od 1907. u Nemačkoj je radio jedan branilac psihoanalize koga takode moramo uzeti ozbiljno: Karl Abr. ham, koji je delovao u Berlinu i tamo osnovao jedan psihoanalitički institut. Ipak psihoanaliza u Nemačkoj do danas nije naišla na neki veći odjek tako da je A. Mičerlih nedavno morao izraziti žaljenje zbog »potištavajućeg nedostatka razumevanja za Frojdovo delo u nemačkoj javnosti«. Doduše, već dugi se neki

lekari skloni filozofiji bave Frojdom, npr. Gebzatel i drugi, ali sud akademse filozofije uglavnom se drži pravca koji je K. Jaspers još dvadesetih godina izrazio delimično oštrim rečima: Frojd je »u svojim izvednjima osobito neduhovan. Ono na osnovu čega se razumeva, skoro uvek je ono najgrublje. Masa ljudi, oni koji su samo čulni, ljudi velikih gradova sa haotičnim duševnim životom, oni se prepoznaju u Frojdoj psihologiji. Umesto da se kao Frojd pozivamo na vitalno i seksualno, možemo se pozivati na ono duhovno u čoveku i na taj način razvijati njegovu psihologiju...« Doduše Frankfurtška Škola se postepeno nadovezivala na frojda (pre svega treba pomenuti Herberta Markuzea), premda njihova istraživanja psihoanalize još nisu naišla na neki opštiji interes. Tek Frojdov Institut pod rukovodstvom A. Mičerliha, osnovan početkom šezdesetih godina, uspeva da pokaže da sukob oko Frojda nije završen.

HRONOLOGIJA RECEPCIJE FROJDA U FRANCUSKOJ

Pre nego što predemo na uticaj Frojda u Francuskoj, moramo pomenuti dva imena, dve ličnosti, koje su u pogledu razvitka psihoanalitičke teorije postavile prve važnije medaše: Ž. M. Šarkot (u Parizu) i H. Bernhajm (u Nansiju). Frojd se u svojim ranim godinama zadražao na njima, ali je tek posle svog studiranja u Francuskoj otpočeo da razvija vlastite poglede na psihu.

Psihoanalitički pokret kao takav u Francuskoj je (u poređenju sa drugim zemljama) otpočeo ipak kasno — možda zato što ovde nije bilo značajnijeg poslanika kakav je bio Džons u SAD i u Engleskoj ili Jung u Švajcarskoj... Prvi signali preneti su putem oskudne naučne literature (najpre putem dela Režisa i Esnara čija se knjiga pojavila 1914.), ali sasvim odlučno putem nadrealističkog pokreta.

Početkom dvadesetih godina Andre Breton, intelektualni voda nadrealista, oduševio se Frojdovim novim otkrićima i uskoro stupio s njim u licnu prepisku. Ali sa svoje strane Frojd nikada nije na ovo entuzijastičko priznavanje gledao s dobrom voljom. Jer ono što je za njega bilo samo put, jedna naučno-terapeutска metoda, u rukama nadrealista postalo je cilj. Baveći se nesvesnim, naročito posredstvom sna i tehničke »slobodne asocijacije«, oni su pokušali da — na račun svesti i logike razuma — oslobođe same ovo nesvesno. Frojd je u tome morao videti pogrešno razumevanje svojih namera. Za njega se tu nije radilo o oslobanju nesvesnih sadržaja i pojava, naprotiv, nesvesni mehanizmi su trebali da budu probudeni i istraženi u korist jednog slobodnjeg uma...

Ipak je 1927. godine došlo do toga da je čuveni psihoanalitičar, Saša Naht, osnovao psihoanalitičko društvo (»Société Psychoanalytique de Paris«). I kao što je bilo ubičajeno u »školama« ranije pomenutih zemalja i ovo francusko usmerenje čvrsto se držalo jednog veoma »panseksualističkog«, prirodnonaučno-kauzalističkog shvatjanja Frojda. Očigledan primer ovakvog tumačenja psihoanalize pokazuje se u naslovu prvog francuskog prevoda »Tumačenje snova«; I. Meijerson, prevodilac, naslovio ga je »La science des rêves« (»Nauka o snovima«), i time potpuno prevideo odlučujući hermeneutički aspekt knjige.

Dve godine posle osnivanja psihoanalitičkog društva prvi put je jedan filozof posvetio celu knjigu psihoanalizi, bio je to Ž. Policer. Njegovi pogledi, kojih je on u »Critique des fondements de la psychologie« formulisao delimično oštro polemički, trajno su uticali na čitvu kasniju filozofsku raspravu sa Frojdom u Francuskoj. Ako je Policer i prihvatio odredene elemente psihoanalize, ipak je htio da nesvesno u strogom smislu — temeljnu koncepciju psihoanalize — prodiskutuje racionalistički. Energetski pojmovnost psihoanalize on je nazvao promašenom »psiologijom treće osobe« koja se mora iznova formulisati u »psiologiji prve osobe«; drugim rečima anonimni mehanizmi psihoanalitičke teorije trebalo bi da, po njegovom mišljenju, iznova budu promišljeni u jednoj psihologiji Ja-Subjekta.

1936. godine, jedan drugi filozof, R. Dalbiez, objavio je dvotomno delo u kome je htio da psihoanalizu opšte prodiskutuje i filozofski situira na novoj osnovi: »La méthode psychoanalytique et la doctrine freudienne«. Dalbiez objašnjava da su terapeutsko-eksplorativna metoda i odgovarajuće radne hipoteze psihoanalize dugog veka, iako se teorija i njene filozofske implikacije u celini moraju odbaciti. Doduše Frojd je stekao zapanjujuća saznanja o ne-ljudskom u ljudima; ali ipak su »temeljna pitanja ljudskog duha posle psihoanalize ostala upravo ono što su bila i pre nje«.

Pet godina docnije (1941.), jedan fenomenolog, koji je kasnije postao slavan, M. Merlo-Ponti, napisao je jednu malu knjigu, koju je objavio pod naslovom »La structure de comportement« (Struktura ponašanja). U jednom kratkom poglavljju (»Contre la pensée causale en psychologie«), u okviru opšte kritike redukcionističkih, kauzalističkih teorija unutar psihologije, pozabavio se Merlo-Ponti i Frojdom. Po njegovom mišljenju, psihoanaliza je doduše nastala na osnovu fizioloških teorija s početka veka (ovo se posebno vidi u »Tumačenju osnova«), ali je ona ipak ostala vezana za kauzalističku pojmovnost. Sam Merlo-Ponti hoće da kaže da je ova misaona shema psihoanalize kao takva neprimerna i da se mora zameniti teorijom »progresivnog i diskontinuiranog strukturisanja ponašanja«. Slično Jaspersu, Policeru, Dalbiezu... on tvrdi da Frojdovo saznanje ne pogada čoveka kao celinu odnosno ne pogada sve ljudi. Dok ima individualne cijene se ponašanje u potpunosti ili delimično može objasniti pomoću psihoanalitičkih mehanizama, mogu se sresti i drugi koji se, ukoliko su dopustili da ih odrede duhovne vrednosti umetnosti i (suštinske) religije, ponašaju kao ljudi u jednom višem smislu i time transcendiraju puku biološku dimenziju. Sferi duhovnog morao bi se pridati njen vlastiti smisao i jedna naročita zakonitost, čiji sadržaj psihoanalitičko objašnjenje ne može doći.

Impozantan medaš u filozofskoj diskusiji sa Frojdom postavio je Ž. P. Sartre u »L'entre et le néant«. Zanimljivo je ustanoviti koliko je intenzivno psihoanaliza inspirisala Sartrovo glavno delo. Izrečeno ili ne

rasprava sa Frojdom prožima celu knjigu — koliko u priznavanju određenih psihoanalitičkih teza toliko i u njihovom odbacivanju. Sartrovo Da i Ne psihoanalizi koncentriše se na Frojdovu kritiku tradicionalne filozofije svesti: kada Frojd razvaljuje identitet svesti i psihe filozof mu može dati za pravo ukoliko on sam odriče primat saznanja i pukoj saznavajućoj svesti i pridaje značaj prerefleksivnom kogitu; mada je psihoanalitička teza pogrešna onda kada hoće da rascep jedinstvo svesti kao takve, ona se, naime, mora održati, kako pre tako i posle. Celokupni Sartrov dijalog sa Frojdom pri kraju njegove knjige vodi opširnom predlaganjem »ezistencijalnog« ispravljanja psihoanalize.

1945. sledilo je veliko delo Merlo-Pontija, »Phenomenologie de la perception«. I ovde psihoanaliza dobija jedan svojstveni filozofski nivo. Od vremena »La structure du comportement« Merlo-Pontij je u svojim analizama telesnosti i seksualnosti napredovao dalje; od sada se on u mnogome pozitivnije odnosio prema Frojdiju (pri ovom potpunom novom vrednovanju ne malo uticaj imala su i dela L. Binsvangera). Ipak Merlo-Pontij ni u ovoj knjizi nije napustio onu poziciju koju su spram psihoanalize već zauzeli Policer i Dalbiez; slično Sartru ni on nije u ovoj fazi svoje filozofije znao da išta otpočne sa nesvesnim u užem smislu i sa energetskim načinom izražavanja psihoanalize.

1948. pojavila se knjiga »Philosophie de la volonté« P. Rikera. U poglavljvu »L'inconscient« Riker daje oštromu analizu psihoanalitičke pojmovnosti i metode. Značajno je pak da se on ovde u jednom odeljku filozofije volje bavi Frojdom i pri tom mu, kao i njegov prethodnik u diskusiji o Frojdiju R. Dalbiez (koji je uostalom bio njegov prvi učitelj filozofije) ukazuje poštovanje: ovo se između ostalog jasno pokazuje u tome što Riker razdvojenost psihoanalitičke metode i učenja samo modifikuje ali ne napušta.

Posle njega stupila je na scenu S. de Bovoar jednim prilogom ovoj problematici (»Drugi pol«, 1949). Njena kritika psihoanalize nema neki veliki filozofski značaj, ali je u širenju Frojdovog mišljenja u Francuskoj sigurno igrala ulogu koja se ne sme potceniti.

Novi razvoj otpočeo je 1953. godine. U to vreme jedna grupa psihoanalitičara pod vodstvom D. Lagaša i Ž. Lakanu odvojila se od prvo-bitnog udruženja (»Société Psychoanalytique du Paris«); na ovaj korak opredelile su ih naučne divergencije i pitanje obuke analitičara. Uz to je iste godine Ž. Lakan na jednom kongresu u Rimu održao predavanje koje je za interpretiranje Frojda posle 1953. otvorilo odlučujuće nove perspektive: tu je on govorio o »Fonction et champ de la parole et du language en psychoanalyse« (Funkcija i polje reči i jezika u psihoanalizi). Bio je to manifest »povratka Frojdu«, »retour à Freud«, jer je po gledanju tada najaktuellerne filozofije zaista plodne intencije Frojda trebalo iz osnova iznova promisliti. Pri tom se pokazalo da je naročito misaoni rad Merlo-Pontija pripremio najvažnije orude za ponovno rođenje Frojgovih ideja (njegove analize telesnosti, jezika, povesnosti itd.). Ali Lakan se, kada kao temeljni prostor psihoanalize postavlja jezik, isto toliko nadovezao i na de Sosira i time uveo strukturalističku tačku gledanja u psihoanalizu — ovo pak direktno se pozivajući na Frojda, za koga pomalo preterano tvrdi da se on u stvari mora shvatiti kao »lingvist«, istraživač jezika.

Sam Lakan je sada inspirisao Merlo-Pontija, ali pre svega njegovog prijatelja, Alfonsa de Velsena (profesora filozofije u Luvenu). U članku »Réflexions sur les rapports de la phénoménologie et de la phénoménologie et de la psychoanalyse« (1958), potrudio se da Velsen, da celokupnu fenomenološku priredenu raspravu sa Frojdom (tu je uračunao radeve Sartra, Merlo-Pontija, Rikera, de Bovoara) doveđe do kraja. Kao 1961., objavio je on jedno veće delo »La psilosophie et les expériences naturelles«, gde je u poglavljiju »Autrui«, »Drugo«, priznao i izložio načelni značaj psihoanalitičkog saznanja o genezi »sopstva« (»Selbst«) odnosno, kako ga on opisno naziva, genezi »privatne intersubjektivnosti«. Po njegovom mišljenju efektivna, realna geneza sopstva pristupačna je samo psihoanalitičkom radu; tek u drugom koraku filozof može da integrise njene uvide u svoju teoriju.

Kao sledeći odlučujući datum treba navesti 1963. godinu: zbog novih teškoća u odnosu na analitičku obuku i praksi desilo se drugo grupisanje pod Lagašom i Lakanom — na dva odvojena tabora. D. Lagaš je sa svojim ljudima (između ostalih Ž. B. Pontalisom i Ž. Laplanšom) osnovao »Association psychoanalytique de France« (koje se — kao što je to učinilo i prvobitno francusko društvo — prikljucilo Internacionalnom psihoanalitičkom društvu). Lakan je sa svoje strane osnovao »Ecole freudienne de Paris« zajedno sa S. Leklerom, G. Rozolatom, M. i O. Manojlićem itd (ova grupa nije član internacionalnog udruženja).

1964. godine izdao je Klod Lefor torzo jednog velikog nedovršenog Merlo-Pontijevog dela: »Le visible et invisible« (sâm Merlo-Pontij umro je 1961.). Očigledno se psihoanaliza još više utisnula u Merlo-Pontijevu mišljenje; Ž. B. Pontalis je čak verovao da može da kaže da je psihoanaliza ovde postala »stvaralački podstrek za jednu novu ontologiju«.

Iste godine (1964) Antoin Vergot, profesor filozofije i psihoanalitičar u Luvenu, napisao je jedan veoma učen članak o »Psychoanalyse et anthropologie philosophique«. Tu je okarakterisao psihoanalizu kao »osnov svake antropologije«, »premda ona u samoj sebi ne sadrži princip jedne dovršene antropologije«.

1965., izdao je P. Riker svoj veliki »Ogled o Frojdu«. Knjiga ipak nije izazvala samo čudenje nego i veliku kritiku. Misel Tort je 1966. u »Les Temps Modernes« napisao čitavih 50 strana suprotstavljući se Rikero-voj knjizi.

Pomenimo na kraju i zbirku koja se pod naslovom »Ecrits« takođe pojavila 1966., i koja se, sa oko 900 strana u obliku članaka do tada rasutih u raznim časopisima učinila Ž. Lakanu pristupačnim širokog publici. Ova je knjiga na paradoksalan način postala bestseler, iako ju je bilo isto tako teško nabaviti kao što ju je bilo teško i razumeti.

S nemačkog
Dušan Đorđević Mileusnić

digresije

žan-fransoa liotar

Treba li napraviti uvod u ove ogledе? Ne predstavljaju li se oni sami? Uvoditi ih značilo bi re-prezentovati ih, predstaviti ih. Ja bih stao iza njih, ispod njih, i rekao bih: evo šta oni hoće da kažu. Tako će moje predstavljanje reći šta oni hoće da kažu, a ono što kažu se samim tim ponistiava, gubi, dobija vrednost iluzije. Predstavljajući ih, pretvaram ih u ličnosti jedne radnje čiji je ključ u mojim rukama, dajem im uloge u jednom tekstu koji je moj, a ne njihov. Istina je medutim obrnuta: postoji jedino njihov tekst, a ja, koji bih tim predstavljanjem pretendovao da moj identitet autora i autoritet prenesem proizvodnju (i zaslugu...) ovih ogleda, nisam u stvari ništa autorizovan pre njih, ništa zanimljivo bez njih. Nemam ja da otkrijem nikakvu tajnu, sve je tu jasno izloženo. — Zašto im dajete predgovor?

Ne da bih dao njihov ključ, ono što ih spaja, nego pre da bih postigao da se malo jače razilaze i skreću no što to naizgled čine. Treba biti podozriv prema njihovom prividnom jedinstvu, ono što bi moglo da bude zanimljivo u njihovom izboru je upravo ono što u njega nije ušlo. U svakom tekstu postoji jedan princip pomerljivosti (*Verschiebbarkeit*, govorio je Freud) koji čini da će napisano proizvesti druga pomeranja tu i tamu (podjednakod kod autora i čitaoca), što ga nesumnjivo uvek čini samo jednim trenutnim snimkom nečeg mobilnog, ali što čini i da je i to mobilno (telo) samo jedno preneto, sekundarno jedinstvo ispod kojeg se zbijaju strujanja u svim pravcima. Okupljajući tekstove u knjigu zatvaramo ih u jednu membranu kao štit od nadražaja, stvaramo od njih celiu koja će da brani svoje jedinstvo: ako pišem predgovor, činim to da bih ga rasturio. Skretanje me danas odnело druge, odakle se mogu videti gotovo neprimetne protot-struje u tim tekstovima: jednom reći, postavlja se pitanje da li se figuri daje samo negativan, kritički, ili potvrđni smisao; to je, medutim, jedno pitanje koje gotovo nikad u ovim ogledima nije postavljeno radi njega samog. Kad ga ovde postavljам, ja ne izlažem — da ponovim — istinitost ili lažnost ovih tekstova, njihovo jezgro i princip razrade, koji jesu ili nisu promašili. Ništa od toga; oni kazuju ono što kazuju.

To ne implicira da se značenja jasno ukazuju i da ih je moguće obuhvatiti jednim pogledom. Te metafore obuhvatanja su varljive. One nameću sliku jednog plena koji bi bio značenje, jednog traganja koje bi bilo lov ili neko ispitivanje, jednog uspeha koji bi bio prisvajanje ili posedovanje. Ceo taj krunski blok retoričkih firuga zatvara ništavilo koje ispunjava i sprečava nas da stresemo preterani autoritet značenja. Značaj jednog teksta nije njegovo značenje, ono što on hoće da kaže, nego ono što čini i što nagoni da se čini. Ono što čini: afektivni naboj koji sadrži i prenosi; ono što nagoni da se čini: metamorfoze te potencijalne energije u druge stvari; druge tekstove, ali i slike, fotografije, filmske sekvence, političke akcije, odluke, erotična nadahnica, odbijanja poslušnosti, ekonomskih inicijativa. Ovi ogledi ne kreju ništa, oni sadrže ili ne sadrže snagu kojom će čitalac nešto učiniti ili neće učiniti; taj sadržaj nije neko značenje, nego jedan potencijal. Zato ja nemam nikakvu privilegiju da pronadem njihov opšti intenzitet. Ja sam ih samo pročitao pre čitalaca. — Zašto ih potpisujete?

Još jedna digresija. To zaista nije krupan problem. To je problem književnog vlasništva, jedan slučaj primene zakona vrednosti. Potpis je ogradijanje spisateljskog terena, prisvajanje od strane jednog navodnog subjekta proizvoda uzdignuti ipso facto na stepen dela. U stvari, subjekt je kao »autor« tog dela ustanovljen time što potpis isključuje nekog drugog. Čudno isključenje: čim ja potpišem, šta postaje *vama* zbranjeno? Proizvod postaje delo, koje je kao neki kapital, ja iz njega izvlačim nagrade i čekove, a vi nemate pravo da to cinite umesto mene. — Potpis me čini subjektom, to jest vlasnikom, ovlašćenim, korisnikom. Ponavljam da to nije krupan problem, jer nije istina da je ono što tekst uglavnom izaziva kod čitaoca želja da autoru ukrade njegovo mesto. Do takvog efekta u stvari dovodi sistem kapitala u njegovoj autoritarnoj opštosti, zakon vrednosti koji deli na isprekidane momente putovanje intenziteta kroz najrazličitije i najmnogobrojnije oblike, uključujući pisane dela, i koji zahteva da sve što je u optičaju bude pripisano nekom ličnom imenu, nekom fabričkoj marki. On zapravo upravlja i nadamnom: on me čini »vlasnikom mojih «del»,«, otplike isto kao što radnika proglašava »vlasnikom« svoje radne snage. Jedini potpis koji za kapital važi nije onaj što ga pisac stavlja na svoju knjigu, to je onaj kojim pisac potpisuje ugovor sa svojim poslodavcem-izdavačem. Potpis razmenjuča; za kapitalizam ne postoje »stvaralač«, i ja ne kažem da je to loše, naprotiv. Recimo dakle da je to potpis zaposlenog: to je radna snaga koja siće status robe.

Nekad smo, sa Brunom Lemenuelom (Lemeniel) sanjali o knjizi bez naslova i bez imena autora. To je bilo naivno: pod uslovom da je izdata, to jeste da je imala izdavača, zakon vrednosti bi neizbežno takav predmet uveo u svoj ciklus, izvlačeci dodatnu valorizaciju iz same činjenice takvih praznina, koje bi tu knjigu učinile predmetom visoko-prestižne potrošnje. Postupci Marcela Duchampa (Dišan) pokazali su ono bitno u tom pogledu. Treba dodati da u kontekstu kapitala anonimnost, mada je jedina istinita, ima loše posledice. Iza nje se, pod imenom kolektiva, zaklanjuju ekipe, škole, komiteti, hijerarhije, dokle vlasti u svemu nalik na one koju poseduju *anonimna društva* u kapitalističkoj privredi. Ova nam oduzima i samu anonimnost, jer može da bude jedan od oblika prisvajanja viška vrednosti. Zato ovde navodim imena Dominiquea Avrona i Bruna Lemenuela, ko-»autora« dvaju tekstova ove zbirke, i zahvaljujem im što su me »autorizovali« da ih objavim.